

Budistički pristup međureligijskomu dijalogu

Tenzin Gyatso, XIV. Dalaj-lama*

Vrlo sam radostan što imam priliku govoriti o budističkom pristupu međureligijskom dijalogu. Posebno sam sretan što je moja prva obveza po dolasku u Zagreb, glavni grad Hrvatske, povezana upravo s međureligijskom razmjenom misli. Pokušat ću govoriti na svojem slabom engleskom kako bismo uštedjeli na vremenu.

Kao prvo, mislim da je jedinstvena odlika ljudskih bića njihov razum. Ljudskom su biću vrlo važni studij i znanje, jer ljudski razvoj nije moguć bez obrazovanja i informacija. Akademske ustanove su nesumnjivo jedan od najvažnijih dijelova društva, a vaš je rad uistinu dragocjen. Mišljenja sam da suvremene akademske ili obrazovne ustanove poklanjaju mnogo pozornosti brizi o mozgu. Međutim, nekad se čini da ne poklanjaju dovoljno primjerene pozornosti razvoju dobrog srca. Ovo sam želio istaknuti na samome početku.

Razvoju toploga srca pridonose razne religijske tradicije. Mislim da sve religijske tradicije nedvojbeno imaju jednaku sposobnost pomoći čovječanstvu u području razvoja dobrog i toploga ljudskoga srca. U ovo suvremeno doba, međutim, pripadnici većega dijela čovječanstva u biti nisu vjernici. Iako mnogi tvrde da su kršćani, budisti, hinduisti itd., mislim da na njihov svakodnevni život vjera ima vrlo malo utjecaja. Zato nam je potrebno promicanje svjetovne etike koja se ne oslanja na religijska vjerovanja, već na jednostavnu svijesnost o korisnosti dobrih strana ljudskih osjećaja kao što su osjećaj brige za druge, osjećaj dijeljenja s drugima i osjećaj predanosti i odgovornosti. Njih nazivamo ljudskim vrijednostima zbog toga što nam ti osjećaji donose unutaraju snagu i na taj način unutaraju spokoj ili mir. A smiren, miran um vrlo je značajan i na razini pojedinca, i na razini obitelji, i na razini zajednice, pa čak i čovječanstva u cjelini. Miran je um vrlo značajan čimbenik u dosezanju sretnoga života, sretne obitelji i sretnoga društva. Razne tradicije pronose manje ili više istu poruku — poruku ljubavi, suosjećanja, praštanja, snošljivosti, zadovoljstva i samosvladavanja. Sve religijske tradicije i vjere, koristimo li ih ispravno, važan su pozitivan čimbenik u pomaganju čovječanstvu pri razvijanju toploga srca. Istodobno se danas prilikom pojave sukoba, kao što je to često bio slučaj u povijesti, religija zlorabi, čime se već postojeće složene prilike čine još složenijima. Zamijetio sam, na primjer, kada sam bio u Sjevernoj Irskoj, da pokraj već postojećih političkih problema ljudi zlorabe religiju. U razgovoru se na spomen religije bude i ljudski osjećaji, čime pitanje sukoba postaje ozbiljnije i

* Predavanje održano na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu 8. srpnja 2002. godine prigodom posjeta Dalaj-lame Hrvatskoj.

teže. Dok nastojimo podržati dobre stvari i dobre mogućnosti koje pomažu čovječanstvu, moramo pronaći načine i sredstva kojima bismo mogli dokinuti sukobe u ime religije. Pritom je ključni čimbenik stav nekog vjernika prema drugoj tradiciji. U prošlosti su različite tradicije, osim u Indiji, u većini slučajeva cvale u određenom prostoru i nisu imale previše dodira s drugim tradicijama. Danas, u suvremeno doba, te su prilike sasvim izmijenjene. Čak i u vrlo udaljenim područjima često nalazimo višekulturna, višereligijska i višerasna društva. Zahvaljujući tehnologiji i raznim drugim činiteljima danas bliski odnosi među raznim tradicijama gotovo da postaju svakodnevnim iskustvima. Mislim da nam je zato, u skladu sa stvarnom prisutnošću različitih tradicija, potreban religijski pluralizam. Pogledajmo moj vlastiti primjer. Dok sam bio u Tibetu, posjedovali smo tibetski prijevod Biblije, Novoga zavjeta. Sjećam se da kvaliteta prijevoda nije bila naročita, no preko toga postojećega prijevoda, a ponekad i kroz neki susret, saznali smo nešto o kršćanstvu. Ali u osnovi smo bili prilično odvojeni. Nakon što sam postao izbjeglica, češće sam se susretao i imao više doticaja s nekim kršćanskim poglavarima i osobito kršćanskim praktičarima, čime sam više saznao o toj tradiciji, o njenim mogućnostima i učinkovitosti. Tako se prirodno razvilo moje divljenje i poštovanje prema toj tradiciji. Pretpostavljam da moj stav, da sam ostao u Tibetu, bez doticaja s drugim tradicijama, ne bi bio takav. Tako su bliži odnosi među različitim tradicijama vrlo korisni.

Obično iznosim i slijedim nekoliko načina i metoda u promicanju međusobnoga religijskoga razumijevanja. Prvi su način susreti s učenicima različitih tradicija s kojima na akademskoj razini istražujem razlike i sličnosti među religijama kojima pripadamo. Možda i ovaj naš susret pripada toj kategoriji.

Tu su nadalje susreti s praktičarima tijekom kojih razmatramo dublje duhovne doživljaje i razmjenjujemo različita iskustva u skladu s vlastitim tradicijama. Mislim da se tu krije beskrajna dobrobit i beskrajna snaga. Uzmimo opet za primjer moj vlastiti slučaj. Američki redovnik trapist, pokojni Thomas Merton prije svoje iznenadne smrti u Tajlandu posjetio je Indiju i proveo sa mnom nekoliko dana tijekom kojih smo vodili dugotrajne rasprave. Kroz njih sam više saznao o kršćanskoj tradiciji i njenoj mogućnosti stvaranja dobrog ljudskoga bića. U svakom slučaju, mislim da je pokojni Thomas Merton otvorio moj um za kršćanstvo. Prema mojem iskustvu susreti i razmjena duhovnih iskustava među istinskim praktičarima neizmjerljivo su vrijedni.

Treći su način hodočašća, i to skupna hodočašća na razna sveta mjesta. Ovu praksu sam započeo prije više od trideset godina u Indiji. Tako sam dva puta kao hodočasnik, moleći, posjetio Jeruzalem. Tijekom mojega prvoga posjeta Jeruzalemu uz mene je bio nazočan još jedan pripadnik druge vjere, mislim židovske i možda jedan musliman. Za drugoga hodočašća sa mnom je bio i jedan hinduist i još najmanje pet ili šest predstavnika različitih svjetskih religija. Možda vama nije poznato da sam prije nekoliko godina bio pozvan na John Main Seminary u Engleskoj, gdje sam kršćanskoj braći i sestrama tumačio nekoliko odlomaka iz Evanđelja. Suočio sam se s nekim teškoćama jer, vidite, ja sam budist. Mi ne dijelimo poimanje Stvoritelja i sada ja kao takva osoba vjernicima kršćanske tradicije tu-

mačim Evanđelja u kojima je središnja tema ili središnje vjerovanje ono o Stvoritelju. Uz poštovanje prema toj tradiciji pokušao sam iz budističke točke gledanja objasniti što mora da je Stvoritelj. Ja sam budistički redovnik koji je odgojen u duhu budističke filozofije, ali sam iz poštovanja prema kršćanskoj tradiciji i prema njihovu zanimanju za vlastitu tradiciju pokušao iznijeti svoje tumačenje najbolje što sam mogao. Bio sam naravno ponešto uznemiren i oklijevao sam, ali na sreću po svršetku su mi prilazili slušatelji govoreći kako su, čuvši moje predavanje o Evanđeljima, došli do dubljega razumijevanja svoje religije i vjere. Držim to svojim malim neobičnim prinosom. Posljedica tog predavanja bila je da su neki njihovi članovi došli u Indiju, u Bodhgayu, i proveli ondje nekoliko dana. Svakoga su jutro kršćanska braća i sestre dolazili do najsvetijega mjesta budista, drveta *bodhi* i pod njime oko pola sata zajedno sjedili u meditaciji. Mislim da je to vrlo dobro i uistinu prelijepo. Tako sam i ja iz iskrenih pobuda kao budistički redovnik posjetio kršćanska hodočasnička mjesta — Lourdes u Francuskoj i drugo poznato, Fatimu. U oba se ova mjesta kip Djevice Marije doimlje doista živim, što je uistinu neobično. Bio sam duboko dirnut. Na tim svetim mjestima tisuće i tisuće sljedbenika te religije primaju neizmjerne dobročinstva. Već je to dovoljno da bi se prepoznalo i izgradilo poštovanje prema nadahnuću koje takva mjesta već dugo vremena pružaju tolikim ljudima. Iako mi se na tim mjestima Marija nije ukazala, mentalno sam doista osjetio neku vrstu divljenja i ganuća. To je moje iskustvo. Dakle, hodočašća na razna sveta mjesta različitih tradicija isto su tako dobra metoda promicanja bližega razumijevanja.

I kao četvrto, veliko značenje imaju sastanci u Asizu, gdje se susreću poglavari različitih tradicija te s istoga mjesta odašilju istu poruku, poruku mira. Mislim da danas općenito govoreći jača ideja pluralizma, a s njom i bliže razumijevanje. Zato osjećam da sam i sam dao svoj mali prinos promicanju toga razumijevanja. Prije nekoliko tjedana, kada sam bio u Australiji, za javnoga predavanja me predstavio kršćanski svećenik opisujući me kao dobroga kršćanskoga praktičara. U neku ruku to je tako jer mi iskreno prakticiramo ljubav, suosjećanje, praštanje i slične vrijednosti. On mi je ustvari time iskazao iskren i vrlo snažan osjećaj duhovnoga bratstva.

Želio bih sada još nešto istaknuti. U religijskom području je vrlo važno poimanje jedne istine i jedne religije. Ono se spominje i u budizmu i za budističkoga je praktičara budizam najdublji i najbolji nauk. Tu vrstu naglaska dijele sve religije jer nalazimo ga u svakoj od njih. Poimanje jedne istine i jedne religije prisutno je u svim tradicijama. Nerijetko to dovodi do neprilika. Vjera je važna, ali kada vjera isklizne u krajnost, javljaju se fundamentalizam i fanatizam. Pritom mislim da postoje dva uzroka fanatizma. Jedan je nedostatak dodira s drugim tradicijama, što znači da do takvih pojava dolazi zbog neznanja. A drugi je slučaj kada unatoč znanju o drugim tradicijama i njihovim vrijednostima vjera koja je prešla u svoju krajnost omogućuje nastanak fanatizma. Dakle, poimanje jedne vjere i jedne religije važno je i značajno pri razvoju vlastite vjere.

Ali u isto vrijeme je poimanje nekoliko istina i nekoliko religija također vrlo važno i značajno. Kako ih pomiriti u njihovoj oprečnosti? Jedna istina i jedna re-

ligija — nekoliko istina i nekoliko religija. To je opreka. Kako riješiti taj problem? Obično kažem ljudima da je religija poput lijeka kojim se liječi naša bolest. Liječkom se uglavnom liječi fizička bolest, no *dharma*, sanskrska riječ golemoga polja značenja, ili religija, lijek je za mentalne probleme, mentalne patnje i mentalne boli. Za nečiju naročitu bolest najbolji je neki naročiti lijek — jedini lijek toj bolesti. To ne znači da ne postoje drugi lijekovi, oni su dapače brojni. Međutim, za pojedinu bolest najbolji je određeni lijek — to je ustvari jedini lijek da bi se izliječila ta bolest. Na sličan je način za nekoga pojedinca, u skladu s njegovim mentalnim nagnućem, prikladniji i učinkovitiji neki od pristupa što ga zagovaraju različite religije, jer je to jedina vrsta religijskoga lijeka koja može izliječiti njegovu mentalnu patnju.

A sada primjer. Za neke je ljude pojam Stvoritelja koji ne samo da stvara svijet već i samu osobu vrlo moćan. Sam je ovaj život stvorio Bog, Stvoritelj. Takvo će poimanje pomoći u razvijanju istinske ljubavi i osjećaja bliskosti s Bogom, što će pak pomoći stvoriti istinsku želju i nadahnuće da se slijedi Božja poruka čija je bit ljubav. Mislim da je jedna od glavnih odlika Boga upravo ljubav, i to beskrajna ljubav. Tako će istinski sljedbenik Boga, sljedbenik Isusa Krista, njegovati ljubav, suosjećanje, praštanje i zadovoljstvo koje i valja njegovati. Što je više vjere u Boga, to je veća želja da se slijedi njegovo učenje, a što se može pokazati vrlo moćnim. Ukoliko osoba ima vrlo snažnu vjeru u Boga, tada će i pojavu problema u životu, starosti, bolesti i naposljetku smrti koje ljudi obično ne žele, ali su dijelom naših života i prije ili kasnije moramo proći kroz ta bolna iskustva, ili neku iznenadnu tragediju, shvatiti kao Božje djelo u kojemu mora postojati neki smisao. Takvim je gledištem ili razumijevanjem mentalna tegoba i bol zasigurno uvelike umanjena. Za neke je ljude religija toliko moćna i tako učinkovita! Takvoj bi osobi budističko poimanje po kojem sve ovisi o nama samima bilo neprimjereno. Ono kaže da ćemo ukoliko učinimo nešto dobro, uživati i dobre posljedice, a ukoliko učinimo nešto loše, sami ćemo osjetiti učinke. Ako u susretu s takvim shvaćanjem netko osjeća — ah, pa dobro, sve ovisi o meni, želim ovo i ono — tada je za takvu osobu ovaj pristup manje učinkovit. Nije li? S druge strane, u nekoj drugoj osobi poimanje Boga, Stvoritelja, izaziva daljnja pitanja o porijeklu Boga, vrsti stvorenoga sustava, o tome kako se to dogodilo. Drevna indijska književnost, a treba znati da u Indiji različite vjerske tradicije postoje najmanje tri do četiri tisuće godina, bilježi razvitak i vođenje brojnih rasprava i istraživanja o poimanju Stvoritelja i poimanju odsustva Stvoritelja. O tom prilično složenom i zahtjevnom pitanju vodile su se brojne rasprave i sporovi s različitih gledišta. Neki ljudi drže da su oni sami u konačnici stvoritelji, stoga da sve ovisi o njihovim djelima i vlastitom stavu. Sve ovisi o vama samima, čitava budućnost počiva na vašim leđima. Takav je pristup za neke ljude mnogo učinkovitiji. Pravi pristup i odgovarajuću tradiciju treba odabrati poput lijeka, u skladu s vlastitim mentalnim nagnućem. Mislim da je to značajno. Stoga je, govoreći o jednom pojedinačnom slučaju, poimanje jedne istine i jedne religije vrlo značajno. Govoreći, međutim, o više ljudi, poimanje nekoliko istina i nekoliko religija jedino je prihvatljivo. Ukoliko poštujemo tuđi interes i tuđe pravo, utoliko nema smisla kuditi ili omalovažavati tuđu tradiciju. Ne samo da su u

prošlosti stotinama godina ljudi u drugoj tradiciji crpili nadahnuće i dobrobit nego to čine i danas, a tako će činiti i u budućnosti. Tako treba gledati. A tu je i još jedan razlog. Zašto su nam potrebne toliko različite tradicije? One su stvarnost, one su već ovdje. Nije ih stvorio naš naraštaj, postoje već stoljećima i, kao što sam ranije rekao, bile su od velike pomoći. U skladu s tom stvarnošću potrebno nam je istinsko poimanje pluralizma u religijskim vjerovanjima. Cijenite li drugu tradiciju i gajite li prema njoj stav divljenja, tada od te druge tradicije možete učiti.

U Indiji, u zajednici tibetskih budista posljednjih trideset godina njegujemo vrlo bliske odnose s kršćanskom braćom i sestrama, uključujući i programe razmjene. Naši su redovnici i redovnice posjećivali kršćanske samostane, provodili ondje nekoliko tjedana i učili. Nisu ondje tek boravili nekoliko dana, već su sudjelovali u cjelovitom 24–satnom životu kršćanskoga samostana. Na sličan način neki kršćanski redovnici i redovnice, svećenici, dolaze u Indiju i studiraju u tibetskim muškim i ženskim samostanima. Na taj način se uzajamno obogaćujemo i stječemo nova iskustva. Tu vrst djelatnosti već dakle provodimo. Naravno, još uvijek ponegdje postoje sukobi, no pogledamo li u cjelini, težnja je usmjerena u pravom smjeru. Mislim da je promicanje religijskoga sklada naročita odgovornost onih koji posjeduju uvjerenje i vjeru.

A sada nešto o budističkom načinu pristupa međureligijskom dijalogu. Budizam bilježi već više od 2500 godina povijesti. Već su u ranom razdoblju među Buddhinim sljedbenicima postojale različite tradicije. Mislim da je u svoje vrijeme Buddha naučavao *buddhadharmu* na različitim mjestima gdje su ljudi govorili različitim jezicima. Konačno su se u tom jednom Buddhinom nauku javila određena razilaženja zbog jezičnih različitosti. Naposljetku se razvilo 18 podškola, a otprilike stotinu godina nakon Buddhine smrti među njima se vodila neka vrst raspre. Na koncu su se svi složili da unatoč mjestimičnim razlikama svi slijede Buddhu, te da time nema osnove za sporenja. Kasnije su se u djelima pisanim sanskritom, jezikom učenjačkoga izričaja, javile ozbiljne razlike među pojedinim školama. Nekoliko stoljeća nakon Buddhine *parinirvane* sanskrit je u Indiji postao ključnim jezikom u razvoju *buddhadharne*. Djela drevnih indijskih budističkih učitelja poput Nāgārdune, Āryāsange, Āryadeve, Dignāge i Śāntarakšite pisana su uglavnom na sanskritu. U tim novim okolnostima razvile su se četiri škole budističke misli. Na sanskritu su to *vaibhāṣika*, *sautiāntika*, *čittamātra* i *madhyamaka*. Među njima ne nalazimo samo razlike u praksi te u nekim sporednim pitanjima već i u nekim točkama nauke i temeljne razlike, iako sada neću ulaziti u potankosti jer ovoga trenutka nisu važne. Tako, na primjer, književnost ovih različitih škola ponekad navodi kako sljedbenici *čittamātre* optužuju sljedbenike *madhyamake* za krajnji nihilizam. A sljedbenici *madhyamake* optuživali su gledište *čittamātre* za drugu krajnost koja je suprotnost nihilizmu, eternalizam. Te razlike u gledištima vrlo su ozbiljne. No time nisu stvoreni nikakvi problemi jer svi su oni sljedbenici Buddhine i svi ga poštuju. Oba ova različita gledišta, i *madhyamake* i *ono čittamātre*, zasnivaju se na nekom od Buddhinih navoda. Ustvari je sam Buddha tako zamrsio prilike, a ne njegovi sljedbenici, jer postoje različiti izričaji u različitim vrstama djela! Postavlja

se pitanje zašto je Buddha podučavao tako oprečne filozofije? Zato što su njegovi sljedbenici bili različitih nagnuća. Buddha je naučavao različitu filozofiju u skladu s različitim mentalnim nagnućima. To jasno pokazuje da je Buddha cijenio različita mentalna nagnuća među svojim sljedbenicima. Nije nametao svoja stajališta dajući na znanje »svidalo vam se ili ne, to je moje gledište«. Nikada nije rekao nešto tako.

To nama budistima pomaže u prosuđivanju drugih tradicija. Da, kršćanstvo, islam, judaizam, hinduističke tradicije koje Brahmana smatraju stvoriteljem teističke su po stavu. Njihova su filozofska stajališta različita od budističkih, ali ona imaju svrhu, i te su tradicije neizmjereno korisne mnogim ljudima. Time se ustvari razvija otvoreniji um prema drugima i to je budistički način pristupa međureligijskom skladu.

Osim toga, mislim, a tu možda nisam u pravu pa bih htio da mi moja kršćanska braća i sestre daju prijedlog ili savjet o ovom pitanju, da jednom kada prihvate Stvoritelja i shvaćanje da je čitav svijet Božje djelo, tada su i događaji, barem oni glavni na ovom planetu isto tako Božje djelo, nije li tako? S te je strane budizam također Božje djelo. Sam je Buddha isto tako Božje djelo. Ukoliko ste snažno naklonjeni Isusu Kristu ili Bogu, tada mora da su sve glavne religije i svi glavni duhovni učitelji na ovoj planeti različit oblik ili različita Božja djela. U tom će se slučaju i pojava Buddhe možda učiniti ljepšom, nije li tako? Jednom prilikom kada sam boravio u Kanadi neki su mjesni kršćani prije međuvjerske službe u jednoj kršćanskoj crkvi održali prosvjede. Jasno su rekli da nemaju ništa protiv mene, Dalaj-lame; čak su rekli da je Dalaj-lama vrlo draga osoba, ali njegovo je učenje, budizam, zlo. I nisu htjeli da se ta vrsta međureligijske službe održi i u toj crkvi. To je sasvim razumljivo jer, naravno, budizam ne govori o važnosti Stvoritelja, o životu nakon života i raznim drugim stvarima. Gledajući samo iz te točke on predstavlja — nisam siguran da li baš zlo — ali u svakom slučaju krivo gledište s kršćanskog stajališta. Takvim bih ljudima rado postavio pitanje je li je Buddha Božje djelo ili ne? Je li budizam Božje djelo? Tada bi možda posegnuli za odgovorom da se Buddha pojavio prije Isusa Krista i da zato nije Božje djelo. To je, međutim, besmislen odgovor na besmisleno pitanje. S obzirom na to da je čitav svemir Božje djelo, nema drugoga objašnjenja već da je to i Buddha.

U svakom slučaju, što je više međudjelovanja, bliskih odnosa i razgovora, to bolje. Kao ljudskim bićima, bićima koja imaju osjećaje, osobni dodir i bliži odnosi vrlo su nam značajni. Zato kad god vam se pruži prilika, razgovarajte, sprijateljite se i učite jedni od drugih! Mislim da je to ispravan način razvijanja sklada među različitim tradicijama.

To je kraj mojega predavanja. Sada vas molim za nekoliko pitanja.

Hvala na riječima dobrodošlice i na ovoj kapi.** Mislim da će vani na suncu biti vrlo korisna!

** Dekan Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu Prof. dr. sc. Anto Mišić tim je povodom Dalai-lami poklonio kapu sa znakovljem fakulteta, a Dalai-lama mu je pak darovao svileni šal.

Pitanja:

Dr. Petar Kuzmič: Vi ste najpoznatiji svjetski putnik, prenositelj pomirbe, mira, ljubavi, praštanja i, kao u vašem sjajnom predavanju danas, promičete međureligijski dijalog, na čemu vam zahvaljujemo. Znamo da sudjelujete u dijalogu s hinduističkom braćom i sestrama u Indiji, znamo da njegujete brojne susrete u kršćanskom svijetu. Što je s drugim tradicijama, kako cijenite njihovu otvorenost za dijalog, na primjer u islamskom svijetu? Recite nam nešto o tim iskustvima. Hvala!

Dalaj-lama: Gajim duboko poštovanje prema kršćanskoj braći i sestrama i prema društvenom prinosu kršćanskih redovnika i redovnica na polju obrazovanja i zdravstva. Već preko 35 godina nastojimo slijediti kršćansku tradiciju u izraženi-
jem pomaganju redovnika i redovnica na polju obrazovanja. Što se druge, muslimanske tradicije tiče, iskreno govoreći moji dodiri s njome nisu toliko učestali kao s kršćanskom ili nekim drugim tradicijama. U nekoliko sam se prigoda susreo s nekim muslimanima, a čuo sam da u muslimanskoj tradiciji postoji važna praksa darivanja. Jednom prilikom je jedan prijatelj, novinski izvjestitelj koji se upravo vratio iz Teherana, neposredno nakon islamske revolucije rekao da je ondje otkrio kako mule skupljaju novac od bogatih obitelji i daju ga siromasima. Na sličan je način jedan indijski uistinu velik učitelj, sada već pokojni * primao zemlju od zemljoposjednika i dijelio ljudima bez zemlje. Radi se o sličnom poimanju i o sličnoj praksi. Mislim da u muslimanskom svijetu postoji shvaćanje po kojemu se kamate i bankovna dobit smatraju vrstom iskorištavanja. Naglasak je na *dani*, darežljivosti, što je zasigurno važan čin suosjećanja i brige za druge. Prije nekoliko dana u Pragu sam susreo jednoga muslimana iz Iraka. Radilo se o vrlo dragoj osobi i vrlo osobitom duhovnom praktičaru. Odgovara li to na vaše pitanje?

Dr. Slobodan Lang: Vaša svetosti, liječnik sam i ne vjerujem u zamisao da ikada može biti racionalnoga razloga reći: ovaj se puta treba ograditi kada se susretnemo s dobrotom. Mislim da je izazov dobrote obvezujući. To je poruka koju donosite ljudima ovdje. Vlada ove zemlje zauzela je stajalište da smo mala zemlja i da u ovom trenutku trebamo dati prednost umu i racionalnom razmišljanju, a ne dobroti. To je vrlo opasna poruka. Svatko tako može reći: »Premalen sam da bih pomogao. Preslab sam da bih učinio.« Recite mi, jesu li ljudska bića, svaki pojedinac u ovoj prostoriji ili u ovoj zemlji, premalena da bi vjerovala u dobrotu? Je li bilo koja zemlja toliko malena da na prvom mjestu ne bi istakla dobrotu? Hvala vam!

Dalaj-lama: Mislim da općenito na određenim područjima ljudi ne osjećaju velik značaj morala i etike. Tako, na primjer, u gospodarstvu nalazimo previše natijecanja, i to nasilnoga i nemilosrdnoga. U nekim slučajevima javlja se i iskorištavanje, i to u oba smisla, dakle ljudskih bića, a i prirodnih bogatstava. Osim gospodarstva, i u području politike općenito, a naročito međunarodne politike, nema mjesta pravoj etici. Mislim ipak da se sada stvari mijenjaju. U nekoj političkoj izjavi pojedinog političara katkad naidemo i na riječ suosjećanje. To je mala promjena. Neki privrednici ili gospodarstveni stručnjaci kažu da i u gospodarstvu ima

mjesta etici. Neki to nazivaju suosjećajnom privredom. Uz pomoć jednoga iskusnog stručnjaka radimo na knjizi o etici u gospodarstvu. Ne znam hoće li knjiga biti objavljena ili ne, ali rad smo na njoj već započeli. Ja nisam stručnjak za gospodarstvo, ali ta osoba jest te se nadam da će naš zajednički napor, napor budističkoga redovnika i privrednika uroditi nekom knjigom. U svakom slučaju, on obično kaže kako su predsjednici velikih trgovačkih društava zaokupljeni javnom slikom svoje tvrtke. Tako su istinoljubivost, poštenje i suosjećanje vrlo dobri za tu sliku. Premda ih ne brine drugi život ili etika po sebi, za njihov je vlastiti posao bolje slijede li istinoljubiviji, pošteniji i manje iskvaren način privređivanja. Mislim da ih stvarnost prisiljava da vode više računa o ljudima. Politiku ponekad ljudi nazivaju prljavom, zato što ljudima koji se njome bave nedostaje morala i nemaju načela koja slijede. Zato politika postaje prljavom. Ali sama politika nije nužno takva. Tako ni religija, na primjer, u svojoj biti i izvorno sigurno nije prljava, ali zbog vladanja nekih ljudi i ona to postaje. Stoga mislim da u svijetu u cjelini jača poimanje mira, nenasilja i neke vrste stava izbjegavanja nasilja. Javlja se novi naraštaji vođa i političara koji dolaze iz takvih društava da će naposljetku i oni sami biti bolji i drugačiji. Promotrimo li događaje u 20. stoljeću, već smo svjedoci promjena na bolje. S tim mojih mišljenjem u potpunosti se složila i pokojna engleska Kraljica Majka koja je bila svjedok gotovo čitavom 20. stoljeću. Jednom sam joj prigodom, za zajedničkoga susreta, postavio gotovo isto pitanje — postaje li svijet bolji ili ostaje isti. Bez oklijevanje mi je odgovorila: »Bolji!« U vrijeme njene mladosti među ljudima u Engleskoj nije postojala misao niti briga o ljudskim pravima i njihovu kršenju. No kada sam je susreo, a mislim da je to bilo 1996., ljudska su prava već bila sveopća vrijednost. To je ona zamijetila.

Želja za nenasiljem i mirom uvelike raste. U osnovi mislim da je čovječanstvo u cjelini upravo zbog mnoštva bolnih iskustava uvelike sazrelo. Odakle započeti s mijenjanjem čovječanstva? Ne od razine vlade, ne od Ujedinjenih naroda, već od svakoga pojedinca. Neka se svaki pojedinac pokuša promijeniti u suosjećajniju osobu. To stvara suosjećajniju obitelj, suosjećajnije društvo. Neki će iskvarenih ljudi uvijek biti, ali u tome će slučaju takvi ljudi biti izdvojeni. Ostatak je ljudi u društvu i zajednici suosjećajniji i miroljubiviji. To je pogodno tlo za pomirbu i rješavanje svakoga problema bez borbe, kroz poštivanje tuđega interesa i spremnost na dijalog i dogovor.

A sada o razini naroda. Ponekad mi se čini da manji narodi imaju bolju priliku voditi politiku utemeljenu na moralnim načelima. Njihova je umiješanost, naime, manja. Sjedinjene Države danas su najmoćnija država svijeta koja predvodi slobodan dio svijeta. Premda mislim da barem u europskom okružju više nema smisla govoriti o slobodnom dijelu s obzirom na to da je nestala blokovska podjela. U svakom slučaju, Sjedinjene Države imaju više prilike voditi novu politiku koja će se naročito u međunarodnim odnosima zasnivati na etičkim načelima, ali njihova je umiješanost ponekad toliko velika da je to nerijetko vrlo teško. Zato sam u Norveškoj, skandinavskim zemljama, Irskoj i u nekim drugim manjim državama rekao: »Vi imate veće mogućnosti i bolju priliku izaći iz postojećeg ozračja.« Ono što želim reći jest to da kada je u pitanju domaća politika, tada se demokratske

zemlje uvelike brinu da se ona odvija po demokratskim načelima. Iste države, međutim, u međunarodnim odnosima ne pokazuju obzir prema tim istim demokratskim načelima. Još uvijek se oslanjaju na zastrašivanje i na iskazivanje sile. A takav je način zastario. U ranom su 20. stoljeću mnogi problemi rješavani silom. No u drugom je dijelu istoga stoljeća uporaba sile često stvarala još veće poteškoće. Jedina stvar koja nam preostaje jest dijalog. To je stvarnost. Čini se ipak da u području međunarodnih odnosa još uvijek opstoji staro poimanje. Svijet nije jednostavan, vrlo je složen. Iako nisam stručnjak na tom području, čini mi se takvim: složen i ispunjen mnogim tužnim stvarima. Istodobno mislim da tu leži i stvarna prilika i stvarna mogućnost. 20. stoljeće obično nazivam stoljećem krvi, stoljećem krvoprolića. Ovo 21. stoljeće trebalo bi biti stoljeće dijaloga. Naravno da će uvijek postojati sukobi, različita gledišta i različiti interesi. U tom je slučaju jedina važna stvar rješavanje tih sukoba. Rješavanje sukoba uporabom sile je zastarjelo. Ljudskiji način rješavanja sukoba jest rješavanje putem dijaloga. Iako sâm početak ovoga 21. stoljeća nije obilježen naročito povoljnim znamenjima, glavnina stoljeća tek je pred nama. Zato mislim da je naša vlastita odgovornost uporno raditi na izgradnji sretnijega ljudskoga društva i na taj način sretnijega stoljeća. Tako osjećam. Hvala vam!

(Prijevod: Karmen Mihalinec)

